

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет педагогічної освіти та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

СИЛАБУС
нормативної навчальної дисципліни
ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО ТА ДИВЕРГЕНТНОГО
МИСЛЕННЯ

(назва дисципліни)
підготовки магістра
(назва освітнього рівня)
Спеціальності 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності)
освітньо-професійної програми Соціальна робота

Силабус навчальної дисципліни «Технології формування критичного та дивергентного мислення» підготовки магістра, галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота, за освітньо-професійною програмою Соціальна робота.

Розробник: Белкіна-Ковальчук Олена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент

Силабус навчальної дисципліни затверджено зі змінами та доповненнями на засіданні кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи протокол № 2 від 15 вересня 2021 р.

Завідувач кафедри:

(доц. Чернета С.Ю.)

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	23 Соціальна робота 231 Соціальна робота ОПП Соціальна педагогіка, соціально-виховна робота Другий (магістерський) рівень	Нормативна
Кількість годин/кредитів 90/3		Рік навчання 1
		Семестр 1 -ий ____
		Лекції 18 год. ____
ІНДЗ: <u>немає</u>		Практичні(семінарські) 18 год.
		Самостійна робота 48 год.
		Консультації 6 год.
	Форма контролю: залік	
Мова навчання		Українська

II. Інформація про викладача (- ів)

Викладач: Белкіна-Ковальчук Олена Віталіївна,
Науковий ступінь кандидат педагогічних наук,
Вчене звання доцент

Посада доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Контактна інформація

Телефон: +380502789814,

Електронна пошта: belkina-kovalchuk.olena@vnu.edu.ua

Дні занять <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

III. Опис дисципліни

1. Силабус вивчення навчальної дисципліни «Технології формування критичного та дивергентного мислення» складено відповідно до освітньо-професійної програми Соціальна педагогіка, соціально-виховна робота підготовки магістрів галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота.

Сучасний етап розвитку суспільства пов'язаний зі зростанням кількості потоків інформації, змінами в технологіях, розширенням соціокультурних зв'язків, посиленням процесу євроінтеграції, також характерний змінами в системі освіти. Заклади освіти сьогодні мають відігравати важливу роль у становленні особистості, допомагаючи юнакам і дівчатам стати поінформованими, активними, самостійними і творчими людьми, здатними жити й адаптуватися до стрімких змін у державі та світі. Саме вирішенню таких завдань сприятиме розвиток у здобувачів освіти критичного мислення як особливого типу мислення людини, спрямованого на самостійне розв'язання нею конкретної пізнавальної чи життєвої проблеми через її всебічний розгляд на основі різних джерел інформації, визначення шляхів розв'язання цієї

проблеми, їх оцінювання й обґрунтований вибір одного з них з постійною рефлексією і корекцією власної мисленнєвої діяльності.

2. Метою вивчення навчальної дисципліни є набуття студентами, на основі опанування теорії і практики, широкого діапазону компетентностей, необхідних для успішного розвитку КМ та дивергентного мислення.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Технології формування критичного та дивергентного мислення» є: формувати знання про особливості критичного та дивергентного мислення; формувати важливі уміння критичного та дивергентного мислення (думати та читати критично, працювати з різними джерелами інформації, розглядати проблему з різних сторін, ставити різні типи запитань, генерувати ідеї, працювати в команді, конструювати аргументовані висловлювання, брати участь у дискусіях); оволодівати уміннями проведення різних методів та прийомів формування критичного та дивергентного мислення; опановувати методикою побудови занять для розвитку критичного та дивергентного мислення.

Результати навчання

Навчальна дисципліна спрямована на формування *інтегральної компетентності* (Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог); *загальних компетентностей* (ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. ЗК5. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні. ЗК7. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. ЗК8. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК9. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК10. Здатність працювати в команді.); *фахових компетентностей* (ФК2. Здатність до виявлення соціально значимих проблем і факторів досягнення соціального благополуччя різних груп населення. ФК3. Здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проектувати та моделювати соціальні ситуації. ФК5. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (експертами з інших галузей/видів економічної діяльності), налагоджувати взаємодію державних, громадських і комерційних організацій на підґрунті соціального партнерства. ФК6. Здатність до оцінки процесу і результату професійної діяльності та якості соціальних послуг. ФК7. Здатність до професійної рефлексії. ФК8. Здатність до спільної діяльності та групової мотивації, фасилітації процесів прийняття групових рішень. ФК9. Здатність доводити знання та власні висновки до фахівців та нефахівців. ФК11. Здатність виявляти професійну ідентичність та діяти згідно з цінностями соціальної роботи. ФК12. Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства. ФК13. Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві. ФК17. Здатність до планування, організації, координації, моніторингу соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах).

Очікувані програмні результати навчання: ПРУ2. Виконувати рефлексивні практики в контексті цінностей соціальної роботи, відповідальності, у тому числі для запобігання професійного вигорання ПРУ4. Організовувати спільну діяльність фахівців різних галузей і непрофесіоналів, здійснювати їх підготовку до виконання завдань соціальної роботи, ініціювати командоутворення та координувати командну роботу. ПРУ5. Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи. ПРК2. Демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї

для розв'язання завдань професійної діяльності. ПРК3. Самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з широким колом людей, представниками різних спільнот і організацій, аргументувати, переконувати, вести конструктивні переговори, результативні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок. ПРК4. Демонструвати позитивне ставлення до власної професії та відповідати своєю поведінкою етичним принципам і стандартам соціальної роботи. ПРАіВ 3. Збирати та здійснювати кількісний і якісний аналіз емпіричних даних. ПРАіВ 4. Самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для професійного зростання, опановувати її, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості. ПРАіВ 5. Автономно приймати рішення в складних і непередбачуваних ситуаціях. ПРАіВ6. Розробляти критерії та показники ефективності професійної діяльності, застосовувати їх в оцінюванні виконаної роботи, пропонувати рекомендації щодо забезпечення якості соціальних послуг та управлінських рішень. ПРАіВ9. Планувати, організовувати, координувати соціальну роботу, здійснювати її моніторинг, оцінювати потреби у соціальних послугах.

2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю/ Бали
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи розвитку критичного та дивергентного мислення						
Тема 1. Сутність та головні ознаки критичного та дивергентного мислення особистості	9	2	2	5	-	Лекція/0,5 б/ РМГ
						Практичне/ 1/ РМГ, ІРС
						Самост роб/0,5 б/ ІРС
Тема 2. Розумові операції як підґрунтя критичного та дивергентного мислення. Таксономія Блума	9	2	2	5	-	Лекція/0,5 б/РМГ/ІРС
						Практичне/ 1/РМГ/ІРС
						Самост роб/1,5 б /РМГ, ДС, Т
Разом за модулем 1	18	4	4	10	-	
Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти розвитку критичного та дивергентного мислення						
Тема3. Розвиток навичок критичного мислення у процесі опрацювання текстів	10	2	2	5	1	Лекція/0,5 б/ ІРС
						Практичне/ 2/ІРС/РМГ
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Тема 4. Запитання як головний інструмент розвитку критичного та дивергентного мислення особистості	11	2	2	6	1	Лекція/0,5 б/ІРС
						Практичне/ 2/РМГ, ІРС
						Самост роб/0,5 б/ІРС/Т

Тема 5. Розвиток навичок критичного мислення особистості при роботі з різними джерелами інформації	11	2	2	6	1	Лекція/0,5 б/РМГ, ІРС
						Практичне/ 2/ІРС, РМГ
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Тема 6. Метод 6 капелюхів.	10	2	2	5	1	Лекція/0,5 б/РМГ, ІРС
						Практичне/ 2/РМГ, ІРС
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Тема 7. Критичне письмо як засіб розвитку критичного мислення	10	2	2	5	1	Лекція/0,5 б/РМГ, ІРС
						Практичне/ 1/РМГ, ІРС
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Тема 8. Дискусія та дебати як засіб розвитку критичного мислення	9	2	2	5	-	Лекція/0,5 б/ІРС, РМГ
						Практичне/ 1/ІРС, РМГ
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Тема 9. Структура заняття з розвитку критичного мислення	11	2	2	6	1	Лекція/0,5 б/РМГ
						Практичне/ 2/ДС, ДБ
						Самост роб/0,5 б/ІРС
Разом за модулем 2	72	14	14	38	6	3+6+6+6+3+2+5=31 б.
Види підсумкових робіт (за потреби)						Бал
Модульна контрольна робота						60/Тести
ІНДЗ						-
Інше (вказати)						-
Всього годин/ Балів	90	18	18	48	6	120/100

Можливе використання платформ Moodle, Zoom – може застосовуватися одна з форм навчання або симбіоз у формі он-лайн лекцій для студентів з індивідуальним планом навчання або заочної форми навчання, а також для студентів, які мають пропуски з поважних причин та/або під час карантинних обмежень, відповідно до Положення про електронний курс навчальної дисципліни у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

У випадку набору студентів менше 7 (малокомплектна група) кількість аудиторних годин зменшується вдвічі. Теми не розглянуті аудиторно опрацьовуються студентами самостійно.

3. Завдання для самостійного опрацювання

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи розвитку критичного та дивергентного мислення

Тема 1. Сутність та головні ознаки критичного та дивергентного мислення особистості

Сформулюйте декілька запитань, які, на вашу думку, зазвичай ставлять собі люди, що мислять критично.

Пригадайте (вигадайте) життєві ситуації, за яких вам (або іншим людям) у край необхідне критичне та дивергентне мислення.

Підготуйте авторські оголошення чи передвиборчі агітки та прокоментуйте їх як людина, що мислить критично.

Тема 2. Розумові операції як підґрунтя критичного та дивергентного мислення. Таксономія Блума

Спираючись на власне розуміння аналізу, синтезу, поясніть, чи знадобиться вам таке вміння в житті та професійній діяльності. Презентуйте свої роздуми групі.

Визначте особливості (позитивні та негативні сторони, структурні компоненти тощо) навчальних занять. На основі зробленого аналізу запропонуйте шляхи їх удосконалення.

Складіть систему відкритих запитань (за таксономією Блума) до вислова Френка грейна: «Відповідальність – єдина річ на світі, якої люди бояться, проте вона – єдина річ, що нас розвиває».

Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти розвитку критичного та дивергентного мислення

Тема 3. Розвиток навичок критичного мислення у процесі опрацювання текстів

Читаючи текст «Синонім життя», застосуйте метод опорних слів. Випишіть ті слова (словосполучення), які ви вважаєте ключовими для кожної ідеї тексту. Перекажіть одне одному зміст тексту, спираючись на виписані слова. Оцініть, наскільки точно ваш партнер/партнерка переказали текст.

Пригадайте свою роботу над цією темою (на лекціях та практичних). Складіть перелік 2-3 запитань, на які вам вдалося отримати відповіді, та 2-3, над якими ви ще бажаєте подумати.

Знайдіть у книжках або періодиці фрагмент цікавого для вас тексту. Зобразіть зміст і структуру тексту, використовуючи будь-який з графічних організаторів. Сформулюйте 3 запитання на розуміння тексту, на які можна було б відповісти після ознайомлення з вашим організатором. Поясніть одногрупнику зміст тексту на основі його наочного зображення і поставте контрольні запитання. Після обговорення внесіть уточнення у свій графічний організатор.

Тема 4. Запитання як головний інструмент розвитку критичного та дивергентного мислення особистості

Прочитайте історичну легенду про Сократа (ст.51) і поясніть, яка функція запитань у тексті – комунікативна чи пізнавальна? Придумайте декілька власних «сократівських» запитань.

Пригадайте 2-3 запитання, які ви найчастіше чуєте від своїх батьків, друзів, викладачів. Визначте, якими є функції цих запитань.

Проведіть дослідження: упродовж тижня звертайте увагу, хто, коли і для чого найчастіше користується уточнюючими і навідними запитаннями. Свої спостереження запишіть.

Складіть систему відкритих запитань до тексту казки про Курочку Рябу. Не забувайте, що у вашій системі мають бути представлені всі типи запитань.

Напишіть міні-твір, використовуючи опорні слова: проблемне питання, проблема, життя, ситуація, рішення, важливо, марно, помилка, вихід, гіпотеза.

Тема 5. Розвиток навичок критичного мислення особистості при роботі з різними джерелами інформації

Прокоментуйте письмово вислів французького астронома і математика П. Лапласа: «Те, що ми знаємо, обмежене, а чого не знаємо - безмежне».

Готуючись до занять з будь-якого предмету, виберіть з опрацьованого матеріалу 3-4 факти, що наводить автор. відзначте думки, які висловлює автор про ці факти.

Знайдіть фрагмент художнього, наукового, публіцистичного тексту, на прикладі якого можна яскраво продемонструвати його функції.

Виберіть інформаційне повідомлення з будь-якого вигляду ЗМІ і проаналізуйте його відповідно до пам'ятки, запропонованої на занятті.

Тема 6. Метод 6 капелюхів

Використовуючи метод 6 капелюхів розгляньте особливості впровадження дистанційного навчання.

Розробіть опорні картки для проведення самоаналізу заняття з використанням методу 6 капелюхів

Тема 7. Критичне письмо як засіб розвитку критичного мислення

При підготовці до будь-якого навчального предмету, напишіть сенкан до ключового поняття теми. Представте результати своєї роботи групі.

Підберіть частину навчального матеріалу (за власним вибором), яку можна опрацювати за методом діаграми Ейлера-Венна.

Напишіть есе на будь-яку соціально-педагогічну тематику.

Тема 8. Дискусія та дебати як засіб розвитку критичного мислення

Підготувати інформацію для проведення міні-дебатів на тему (за вибором): «Реклама приносить більше шкоди, ніж користі», «Досліди над тваринами аморальні», «Світ врятує краса».

Знайдіть в Інтернеті інформацію про судові, парламентські або політичні дебати останнього часу і підготуйте про це невеличке повідомлення для однокласників.

Придумайте 2-3 теми для дискусії у вашій групі

Тема 9. Структура заняття з розвитку критичного мислення

Розробіть конспект заняття з розвитку критичного мислення. Провести мікро-викладання.

IV. Політика оцінювання

Відвідування занять дає можливість отримати задекларовані загальні та фахові компетентності, вчасно і якісно виконати завдання.

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Критичне мислення в соціальній сфері» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення

кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності студентів здійснюється з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу студента на лекційних, практичних заняттях, виконання самостійної роботи, модульну контрольну роботу. Завдання для самостійної роботи, конспекти, презентації, анотації прочитаної додаткової літератури, есе тощо, які виконує студент за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на практичних заняттях.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
 - повний обсяг їх виконання;
 - якість виконання навчальних завдань;
 - самостійність виконання;
 - творчий підхід у виконанні завдань;
 - ініціативність у навчальній діяльності.
- Відвідування практичних занять є обов'язковим.

За умови малокомплектної групи кількість аудиторних годин зменшується вдвічі, а максимальна кількість балів під час поточного оцінювання відповідно до тем збільшується вдвічі. Поточний контроль – максимум 40 балів.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється з використанням роздрукованих завдань, тестів або в режимі комп'ютерної діагностики.

Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу останнього модуля.

У форс-мажорних ситуаціях навчання може проходити також в он-лайн формі (за погодженням з деканатом). Вимоги до студентів залишаються такими ж.

Отримані сертифікати підвищення кваліфікації, участь у вебінарах та ін., тема яких відповідає навчальній дисципліні зараховуються як: 6-15 год. як робота на 3 заняттях; 15-30 год. як 30 год до МКР. Зарукування результатів формального, неформального та інформального навчання здійснюється відповідно до Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки <https://vnu.edu.ua/uk/normativno-pravova-baza>.

Академічна доброчесність: виконані завдання студентів мають бути їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, втручання в роботу інших осіб є прикладами можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування, незалежно від масштабів плагіату чи обману.

Політика щодо дедлайнів та перескладання: роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (з кожної теми віднімається один бал від отриманого).

V. Підсумковий контроль

Оцінювання здійснюється відповідно до Положення про оцінювання навчальних досягнень студентів за кредитно-модульною системою. <https://ed.eenu.edu.ua/upload/docs/34/d57a3defea8df2754eb8599a0234845e.pdf>

Формою підсумкового контролю є залік.

У випадку незадовільної підсумкової оцінки (менше 60 балів), або за бажанням

підвищити рейтинг, студент складає залік у формі написання тестових завдань (20 завдань). Результати модульних контрольних робіт скасовуються. Максимальна кількість балів при складанні заліку 60 балів. Якщо студент набирає за результатами поточного контролю і заліку менше 60 балів, залік він складає повторно.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VI. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Белкіна-Ковальчук О. Критичне мислення як засіб формування соціальної компетентності молодших школярів / О. Белкіна-Ковальчук, В. Ковальчук // Педагогіка [Текст] : збірник наукових праць : [Матеріали III Всеукраїнського круглого столу «Педагогічний дискурс» (21 грудня 2018 р.)] / за ред. П. М. Гусака, А. В. Лякішевої, Н. І. Корпач. – Луцьк : Вежа-Друк. – 2018. – С. 15-19.
2. Белкіна-Ковальчук О. Роль критичного мислення в сучасній освіті / О. Белкіна-Ковальчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. – Київ-Вінниця. – Випуск 52. – 2018. – С. 219-224.
3. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчання. науково-методичний посібник / Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська. – Х. : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2007. – 112 с.
4. Загашев И. О. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. – Издание 2-е. – СПб : «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь»», 2003. – 192 с.
5. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів [монографія] / П. Гусак та ін. ; за заг. ред. П. Гусака. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 276 с.
6. Макаренко В. М. Як опанувати технологією формування критичного мислення / В. М. Макаренко, О. О. Туманцова. – Х. : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2008. – 96 с.
7. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів 10 (11) класів загальноосвіт. навч. закл. / О. І. Пометун, Л. М. Пилипчатіна, І. М. Сущенко, І. О. Баранова. – К. : видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с.
8. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. Пометун. – Вид-во Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство у школах України: теорія і методика навчання», 2014. – 95 с.
9. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : методичний посібник для вчителів / автори-укладачі : О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Київ, 2018. – 96 с.
10. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. –

СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 512 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Горохова І. В. Значущість критичного мислення для сучасних суспільства та освіти / І. В. Горохова URL : <http://oaji.net/articles/2014/1026-1415782468.pdf>
2. Критичне мислення: інструкція з використання URL : <https://studway.com.ua/kritichne-mislennya/>
3. Критичне мислення: ключові характеристики та вправи для його розвитку URL: <https://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>
4. Критичне мислення — поради з розвитку URL : <https://happymonday.ua/jak-rozvynuty-krytychne-myslennja>
5. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах URL : <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf>
6. Психологічні особливості установки на критичне мислення URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i27/9.pdf>
7. Рогов П. Д. Роль стратагемного та критичного мислення щодо збереження і розвитку інформаційного суверенітету держави / П. Д. Рогов URL : <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/127954/122776>
8. Терно С. О. Критичне мислення – середньовічна відсталість? / С. О. Терно // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2013, вип. XXXVII URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npifznu_2013_37_65.pdf
9. Що таке критичне мислення і для чого воно потрібне? URL : <https://www.criticalthinking.expert/shho-take-krytychne-myslennya/shho-take-kritichne-mislennya/>
10. Як активізувати критичне мислення: сучасний підхід. Базові принципи та прийоми URL : <https://eba.com.ua/yak-aktyvizuvaty-krytychne-myslennya-suchasnyj-pidhid-bazovi-pryntsypy-ta-pryjomy/>